

**ANII 1980-2010 – O NOUĂ ETAPĂ ÎN EVOLUȚIA TEATRULUI LIRIC
DIN REPUBLICA MOLDOVA**

1980-2010 – A NEW PHASE IN THE EVOLUTION OF THE MOLDOVAN OPERA

DIANA COMAN,
lector superior,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice

Articolul semnat de D. Coman continuă și dezvoltă ideile formulate în articolul său precedent dedicat primelor două perioade din istoria operei naționale. Autoare analizează procesul de suprapunere a soluțiilor canonice cu cele acanonice în așa opere ca „Alexandru Lăpușneanu” de Gh. Mustea, „Decebal” de T. Zgureanu și „Ateh sau Revelațiile prințesei khazare” de Gh. Ciobanu. D. Coman analizează specificul de gen al lucrărilor menționate. În cazul operei „A. Lăpușneanu” se

constată îmbinarea trăsăturilor dramei muzicale populare (Musorgskii) cu cele ale monooperei și o fuziune organică a elementelor de drama istorică și psihologică. „Ateh” de Gh. Ciobanu este lucrarea cea mai inovatoare, bazată pe o interacțiune neobișnuită între monooperă și balet, în timp ce „Decebal” de T. Zgureanu continuă unele tendințe de perioada precedentă.

Cuvinte-cheie: teatrul liric, operă eroică, dramă muzicală, tragedie social-istorică, operă-dor, drama istorico-psihologică, operă-oratoriu, operă istorică, monoopera-balet, Gh. Mustea, T. Zgureanu, Gh. Ciobanu.

The article by Diana Coman develops ideas which have been formulated in her first article with the same name, being dedicated to the first two periods of national opera history. The author analyses the process of overlapping of the canonical and non-canonical genre solutions in such opera as „Alexandru Lapusnenau” by Gh. Mustea, „Ateh or The Revelations of Khazar princess” by Gh. Ciobanu and „Decebal” by T. Zgureanu. D. Coman analyzes the genre specific features of the above mentioned works. In case of the opera „Alexandru Lapusneanu we can affirm the mixture of the features of popular musical drama (in Mussorgsky’s style) and the monoopera features and an organic fusion of historical and psychological drama elements. „Ateh” by Gh. Ciobanu is the most innovative creation based on an unusual interaction of monoopera and ballet, while „Decebal” by T. Zgureanu develops some trends of the previous period.

Keywords: Lyric Theatre, heroic opera, musical drama, social-historical tragedy, opera-dor, historical and psychological drama, opera-oratorio, historical opera, monoopera-ballet, Gh. Mustea, T. Zgureanu, Gh. Ciobanu.

Ultima perioadă a evoluției teatrului liric autohton prezintă o etapă calitativ nouă în dezvoltarea genului liric din Republica Moldova. Reamintim, că etapa în cauză este determinată de schimbarea situației politice, sociale, culturale care a generat și o nouă atmosferă de creație, provocând apariția de noi lucrări sau, dimpotrivă, creând niște obstacole în dezvoltarea procesului componistic. În această perioadă se manifestă *suprapunerea soluțiilor canonice cu cele acanonice*. Schimbările menționate anterior au fost cauzate de mai multe tendințe negative, printre care nominalizăm, în primul rând, problemele financiare, lipsa motivației de a monta creațiile operistice noi, recent apărute în Republica Moldova din partea Ministerului Culturii, Teatrului Național de Operă și Balet, altor structuri. Bineînțeles, o mare parte de probleme au un caracter financiar, și, cu părere de rău, nu se rezolvă substanțial pe parcursul ultimilor 20 de ani. Deși în perioada vizată au fost create trei opusuri lirice – *Alexandru Lăpușneanu* de Gh. Mustea, *Ateh sau Revelațiile prințesei khazare* de Gh. Ciobanu și *Decebal* de T. Zgureanu, doar opera *Alexandru Lăpușneanu* se menține în repertoriul Teatrului Național de Operă și Balet. Acest fapt poate fi explicat prin specificul perioadei istorice a apariției acestor lucrări semnificative pentru evoluția teatrului de operă autohton (este vorba de sfârșitul perioadei sovietice, pe parcursul căreia totuși s-a păstrat o anumită „inertie” de a susține autorii locali, de a aproviziona teatrul național de operă cu mijloace financiare destinate montărilor spectacolelor noi).

În ceea ce privește celelalte două creații operistice - *Decebal* de T. Zgureanu compusă în 1998 și *Ateh sau revelațiile prințesei khazare* de Gh. Ciobanu apărută în 2004, soarta lor scenică a fost cu totul diferită. Opera lui T. Zgureanu a fost interpretată doar o singură dată sub formă unui spectacol-concert pe scena Teatrului Național de Operă și Balet în 2002, iar opera lui Gh. Ciobanu, având o montare foarte reușită și inovatoare totodată nu s-a înscris din anumite motive în grila repertorială a teatrului nostru.

Premiera operei *Alexandru Lăpușneanu* semnată de Gheorghe Mustea a avut loc pe data de 20 decembrie 1985. Libretul realizat de Gh. Dimitriu se bazează pe o nuvela omonimă de C. Negruzzi. Spectacolul a avut o echipa de creație impresionantă care a unit așa personalități ale scenei moldave ca Maria Bieșu, Valentina Calestru, Maria Popescu – *Ruxanda*, Nicolai Kovaliov, Ioan Paulencu – *Alexandru Lăpușneanu*, Mihai Muntean, Anatol Arcea, Vladimir

Zaklikovski – *Moșoc*, Ivan Cvasniuc, Victor Cisteakov – *Veveriță*, Boris Godin, Vladimir Dragoș, Andrei Donos – *Spancioc*, Vasile Cheptenari, Anatol Arcea – *Stroici*, Boris Godin, Vladimir Dragoș, Andrei Donos – *Drăgan*, Larisa Șulga – *Văduva lui Drăgan*, Igor Gheil – *Boierul bătrîn*, N. Bașcatov, Vilori Zavolokin, Valerii Cojocar – *Mitropolitul Teofan*; dirijor - Alexandru Samoilă; regizor - Eleonora Constantinova; pictori-scenografi - Irina Press, Veaceslav Okunev; maestru de cor - Alexandru Movilă; maestru de balet - Mihai Caftanat.

Sub aspectul genului opera permite mai multe calificări printre care: **operă eroică, dramă muzicală, tragedie social-istorică** una dintre cele mai discutabile atribuții rămânând cea de **operă-dor** propusă de E. Mironenco și V. Șeicanu [1, p. 78]. L. Guțanu apreciază specificul genusitic al operei lui Mustea ca **drama istorico-psihologică** [2, p.138]. În continuare vom formula succint cele mai importante trăsături genuistice ale operei lui Gh. Mustea și vom preciza specificul de gen al acestei creații semnificative pentru evoluția teatrului liric național.

În centrul operei se află figura contradictorie a lui Alexandru Lăpușneanu, personaj ce primește o caracteristică multilaterală, profund psihologică. În tratarea eroului principal „aspectele psihologic, teologic, filosofic și moral sunt fundamentale, le simțim pretutindeni, fiind recompuse din indicii de comportament ale eroului” [2, p. 142]. „Pe parcursul operei, - afirmă L. Guțanu, - compozitorul ne dezvăluie în integritate structura psihologică a personajelor și dramatismul situațiilor, bazându-se pe intonațiile melosului popular. Muzica nu se rezumă doar la portretizarea eroilor, ci tinde să zugrăvească plastic structura psihologică a personajelor. Cu plasticitate se reliefează chipul multilateral-contradictoriu al lui Alexandru Lăpușneanu” [2, p. 142]. Tratarea eroului principal, relațiile lui cu propriul popor, cu boierii, drama lui personală relevă mai multe similitudini cu subiectul și tratarea eroului principal din opera lui M. Musorgski *Boris Godunov*, fapt ce explică prezența în structura genuistică a operei lui Gh. Mustea a unor trăsături de **drama muzicală**. Sub aspectul limbajului muzical, specificul operei lui Gh. Mustea se relevă prin îmbinarea firească a elementelor ce aparțin muzicii profesionale europene, pe de o parte, și a folclorului național, pe de altă parte. „Compozitorul utilizează cu pricepere formele specifice operei, ca: aria, monologul, arioso, duetul, ansamblul, precum și unele mai puțin specifice: doina, balada” [2, p. 140], iar în factura orchestrală sunt îmbinate elementele heterofoniei și ale polifoniei cu improvizațiile libere de origine folclorică.

Unul dintre momente importante structurale ale operei în cauză este utilizarea mai multor procedee compoziționale realizate atât la nivel scenic (al acțiunii), cât și la cel muzical. La nivelul acțiunii menționăm folosirea complexurilor și situațiilor repetate, sistemul de leitmotive și alte elemente ce cimentează construcția operei. La nivelul muzical compozitorul construiește un arc de la uvertura orchestral din tabloul I unde compozitorul expune o melodie quasi-folclorică într-un stil doinit colorat de timbrul cavalului (leitmotivul domnitorului Moldovei), la repetarea acestei teme în ultimele măsuri ale operei. Un alt procedeu ce asigură integritatea partiturii muzicale este includerea fragmentelor orchestrale de amploare (este vorba de intermedii și antracte). După cum relatează E. Mironenco și V. Șeicanu, compartimentele orchestrale apar a începutul fiecărui tablou, creând un lanț de introduceri instrumentale în opera *Alexandru Lăpușneanu* și contribuind astfel **instrumentalizarea operei** [1, p. 61], o trăsătură specifică caracteristică operei din secolul al XX-lea. Integritatea muzicală a lucrării este asigurată și prin intermediul sistemului de leitmotive, prin utilizarea leit-tonalităților, prin anumite structuri tonal-modale (cum ar fi, de exemplu, centrul tonal *la bemol* cu oscilația major – minoră ca tonalitatea *vicleniei, perfidiei și minciunii*).

Menționăm, că sub aspectul stilului componistic, aici „sunt sesizabile unele influențe ale compozitorilor ruși, precum: M. Musorgski, D. Șostakovici” [2, p.179], iar printre alte particularități importante putem nominaliza „melodică pe baze modal-populare (cromatizate); armonie complexă și tensionată intens cromatizată ajungându-se în pragul totalului cromatic, dar aducând și momente necesare de relaxare consonantică; prezența heterofoniei, a politonalismului, polimodalismului, poliritmiei”. [2, p.180]. În acest context nu putem susține afirmația L. Guțanu despre prezența în cadrul operei a unui “stil eclectic” [2, p.180]. Mult mai adecvată ne pare aprecierea propusă de E. Mironenco și V. Șeicanu care văd în creația dată „un exemplar pregnant de operă neofolclorică, unic deocamdată în opera națională” [3, p. 178].

O altă trăsătură specifică de gen a operei lui Gh. Mustea constă în rolul corului care nu doar se confirmă printr-un număr impresionant de scene corale, dar, mai întâi de toate, prin importanța și funcția lor în dramaturgia muzical-scenică a operei. Funcțiile dramaturgice ale planului coral sunt foarte diverse și pot fi nominalizate astfel: expoziția situației scenice, participarea în scene cu caracter de ritual, participarea în acțiune, comentator al acțiunii, dar și o „corul ce întruchipează poporul (deține rolul mulțimii)” [2, p.162]. Cu părere de rău, autoarele nu expun suficiente concluzii care ar argumenta manifestarea în opera lui Gh. Mustea a unor trăsături genuistice ale **operei-oratoriu**.

Opera *Decebal* a fost creată în anul 1998 de T. Zgureanu (libret - V.Teleucă). Prima audiție în varianta de concert a avut loc în septembrie 2002 pe scena Operei Naționale. Distribuția: Ioan Paulencu - *Decebal*, Ion Cvasniuc – *Vezina*, Valeriu Cojocar - *Zamolxis*, Natalia Curbatova – *Regina*, Anatol Arcea – *Duras-Durpaneus* și *Fiul*, Vasile Micușă – *Armin*, Irina Șegoliovă – *Ninvana*, Tatiana David – *Dochia*.

Subiectul istoric al operei scoate în prim-plan o figură proeminentă din trecutul glorios al Daciei, regele Decebal (sec. I d. Hr.), al cărui soartă prezintă o coeziune dintre eroic și tragic. În opera alcătuită din trei acte, T. Zgureanu folosește diferite forme: recitativ, arie (2 arii ale lui Decebal din actul I și III, *Aria Reginei* din actul I etc.), monolog (*Monologul lui Decebal în fața istoriei*), cântec (*Cântecul lui Armin*, actul II); duete (Armin și Ninvana, actul II, Decebal și Regina, actul I); cvartete (cvartetul lui Decebal, Regina, Ninvana și Fiul din actul I); scene (spre exemplu, *Jurământul ostașilor*, actul I); scene de balet (*balet (zâne-zeițe)*, *Dans bărbătesc*, actul II). Un rol aparte le revine fragmentelor orchestrale (uvertura *Dacia*, introducerea orchestrală la actul II ș.a.). Sub aspectul genului, opera *Decebal* poate fi calificată ca **operă istorică**, iar prezența episoadelor corale de amploare (mai ales, *Requiem*-ului) îi adaugă unele trăsături de **operă-oratoriu**.

Ateh sau revelațiile prințesei khazare de Ghenadie Ciobanu este finisată în anul 2004. Libretul aparține însuși compozitorului, având drept bază cele *Trei monoloage ale Ateh* din *Dicționarul khazar* de Milorad Pavic. Premiera operei a avut loc pe scenă Teatrului Național de Operă și Balet pe 26 iunie 2005. La montarea operei au colaborat: Radu Poclitaru - coregrafie, Petru Vutcarău - regie, Elmira Sebat - *Ateh*, trupa de balet a Teatrului Național de Operă și Balet. Opera este alcătuită din *Prolog*, *Revelațiile I, II*, *Ritual*, *Revelația III* și *Epilog*, unde *Prologul* și *Epilogul* utilizează sonoritățile muzicii electro-acustice, iar un compartiment de amploare *Ritual* capătă funcția unui antract orchestral operistic. Această operă este oarecum unică în peisajul operei naționale, cu toate că în istoria teatrului liric autohton au mai existat exemple de **monooperă** care, însă, cu părere de rău n-au fost montate. Este vorba de monooperele *Nefertiti* și *Pasărea Phoenix* de Gh. Neaga (analiza lor însă a fost imposibilă din cauză lipsei partiturilor sau înregistrărilor audio și video). Sub aspectul limbajului componistic

Gh. Ciobanu realizează un amalgam sonor al diferitelor curente ale muzicii contemporane, înscriindu-se în linii mari în estetica postmodernismului. Sub aspectul genuistic autorul definește creația ca fiind **monooperă cu balet**, ceea ce de fapt corespunde întru totul rigorilor genului în cauză.

Concluzionând, putem afirma cu certitudine că ultima etapă a evoluției teatrului național de operă (care durează doar trei decenii - 1980-2010) aduce niște curente și tendințe noi lărgind paleta operei naționale cu fuziuni și îmbinări genuistice noi. Astfel, specificul genuistic al operei *Alexandru Lăpușneanu* compusă de Gh. Mustea este tratat de E. Mironenco ca o „**tragedie social-istorică**” [1, p. 57] cu elementele de **monooperă** (această trăsătură reiese din tratarea eroului principal).

Decebal de T. Zgureanu îmbină trăsăturile genuistice ale **operei eroice** cu anumite particularități ale **operei-oratoriu**. Fără a nega specificitatea tratării genului, totuși, putem constata că opera *Decebal* se află în limitele tradiției deja stabilite, prezentând o abordare genuistică destul de canonică.

Opera *Ateh sau revelațiile prințesei khazare* semnată de Gh. Ciobanu, din contra, înfățișează un fenomen absolut nou, fără precedent pentru teatrul liric din Republica Moldova. Este vorba de adaptarea pe scena națională a unui mixt genuistic cum ar fi **monoopera-balet**.

Referințe bibliografice

1. MIRONENCO, E.; ȘEICAN, V. *Gheorghe Mustea: Profil muzical*. Chișinău: Cartea Moldovei, 2003.
2. GUȚANU, L. *Opera din Basarabia în secolul XX*. București: Editura Universității Naț. de Muzică, 2007.
3. MIRONENCO, E. *Opera „Alexandru Lăpușneanu”: însemnătatea și locul ei în istoria operei naționale*. In: *Conferința de totalizare a muncii științifico-didactice a profesorilor pe anul 1999*, 12 mai 2000: tezele rapoartelor și comunicărilor [profesorilor Universității de Stat a Artelor]. Chișinău, 2000, p. 73-78.